

เกล้า : บทบาทในชุมชนอีสาน
Whiskey : Role in Isan society

ทรงศร รักประเทศ, พัสสน พรหมมา, อนันตศักดิ์ พลแก้วเกษ,
กฤษณะ ศรีกกโพธิ์, เอกฉัท จารุเมธิชน, อัจฉราพร ไครบุตร,
พิรพิบูลย์ ทองเกลี้ยง, ทศนีย์ มงคลรัตน์ และ พระวชิรวิชัย ฐิตวิโส
โรงเรียนบ้านคำสร้างบ่อ ตำบลน้ำปลีก อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ

**Songsorn Rakpratet, Phasson Promma, Anantasak Ponkaewkes,
Kritsana Srikokpho, Aekachat Jarumethichom, Adcharaporn Kraiboot,
Phitphiboon Thongkliang, Tassanee Mongkolrat
and PhraVachiravich Pattarakiatin**
Ban Kham Sang Bo School, Nam Prik Subdistrict,
Mueang District, Amnat Charoen Province
Corresponding Author, E-mail : kapko1990@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัย เกล้า : บทบาทในชุมชนอีสาน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของเกล้าในชุมชนอีสานโดยการวิเคราะห์/ตีความ ตามบทบาทหน้าที่ทางด้านคติชนวิทยาของวิลเลียม บาสคอม (William Bascom) ที่ได้จำแนกทฤษฎีว่าด้วยบทบาทหน้าที่ของคติชนไว้ 4 ประการ ดังนี้ 1) ให้ความเพลิดเพลิน 2) ยืนยันความสำคัญของพิธีกรรม 3) ให้การศึกษา 4) รักษาปทัสถานของสังคม ซึ่งบทบาทเป็นสิ่งที่บุคคลมักให้ความสำคัญกับสถานะภาพนั้น เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งทำให้สังคมรักษาเสถียรภาพของสังคมไว้ได้

ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของเกล้าในชุมชนอีสาน แบ่งออกได้ 4 บทบาทดังนี้ 1.บทบาทในการคลายความคับข้องใจ ได้แก่ 1.1 เป็นเครื่องมือในการสร้างสรรค์ สร้างความสนุกสนาน 1.2 เป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ 1.3 เป็นเครื่องมือในการผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อย 2.บทบาทเป็นองค์ประกอบของพิธีกรรม ได้แก่ 2.1บายศรีสู่ขวัญ 2.3 2.2ยกครุหมอล. เช่นไหว้ผีไร่ผืนนา 3. บทบาทในการใช้เป็นเครื่องมือบำรุงร่างกาย ได้แก่ การใช้เกล้าเป็นยา 4.บทบาทในการเป็นปทัสถานทางสังคม ได้แก่ 4.1 เป็นเครื่องมือจัดระเบียบสังคม 4.2 การดำรงรักษาประเพณีและพิธีกรรม สรุปว่าบทบาทของเกล้าในชุมชนอีสานเมื่อเทียบตามแนวทฤษฎีของวิลเลียม บาสคอม (William Bascom) ปรากฏครบทั้ง 4 บทบาท ได้แก่ คลายความคับข้องใจหรือความเพลิดเพลิน ยืนยันความสำคัญของพิธีกรรม ให้การศึกษา และรักษาปทัสถานของสังคม

คำสำคัญ: เกล้า; บทบาท; อีสาน

Abstracts

The purpose of the study was to study role of whiskey in Isan community through the Structuralism and Functionalism of William Bascom which including 4 functions and structures; 1) for entertaining, 2) for ceremony significance, 3) for education, and 4) for social norms. Roles are significant for giving status because they are one of conservative of social stabilities.

The results shown that there were 4 roles of Whiskey in Isan; 1) to cope with frustration; tools for entertainment, tools for making friends, tools for relaxing, 2) to be the part of the ceremonies; feeding ancestral spirits, being in wrist-binding ceremony, paying respect for local Isan songs, sacrificing, and paying respect for field ghosts, 3) to be nutrient as a medicine, 4) to be the social norms; social organization, and the conservation of tradition and ceremony. In conclusion, there were 4 roles of whiskey in Isan based on the Structuralism and Functionalism of William Bascom; for entertaining, for ceremony significance, for education, and for social norms.

Keywords: Whiskey; Roles; Isan

บทนำ

สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ ท่ามกลางการไหลผ่านของวิทยาการที่มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวอีสาน ทำให้คุณค่าดั้งเดิมถูกลบเลือนความเป็นอีสาน และสร้างค่านิยมที่แตกต่าง ทำให้สูญเสียความเป็นอีสานในทุกขณะ

การดำรงชีวิตตามสภาพความเป็นอยู่ในวิถีสังคมภาคอีสาน สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่หลากหลายผ่านสภาพชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อมที่มีประเพณี คติความเชื่อ และค่านิยมของสังคมเป็นสิ่งหล่อหลอม ควบคุม และกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคมภาคอีสานตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเสียชีวิต ซึ่งล้วนเป็นวิถีทางที่เกิดจากการดำรงชีวิตในแต่วัน โดยมีความเชื่อเป็นเครื่องหล่อหลอมวิถีสังคมให้ไปในทิศทางเดียวกัน บนพื้นฐานของความ เป็นอีสาน สอดคล้องกับ อนันตศักดิ์ พลแก้วเกษ (2559 : 139) กล่าวว่า ภาคอีสาน หมายถึง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ สามารถชี้วัดตัวตนผ่านประเพณีวัฒนธรรม ทั้งการดำรงชีวิต การบริโภค ทัศนกรรมพื้นบ้าน การละเล่น การปลูกสร้างที่อยู่อาศัยรวมกันเข้า ฉะนั้นความเป็นอีสานจึงไม่ได้หมายความว่าเฉพาะบุคคลผู้ถือกำเนิดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่านั้น แต่หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างดังกล่าวข้างต้น หลอมรวมเรียงร้อยเข้ากันอย่างเป็นระบบจึงเกิดคำว่า “อีสาน”

วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนอีสานที่มีความเชื่อในเรื่องผีสิง เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นวัฒนธรรมความเชื่อที่ผสมผสานกันระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ขึ้น จึงทำให้เกิดพิธีกรรมใหม่ ๆ ที่หลากหลาย เช่น การบวงสรวง เช่นไหว้ บายศรีสู่ขวัญ ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้คือสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการเป็นเครื่องคาย หรือเครื่องเช่นไหว้เลย นั่นคือเหล้า เพราะใช้สื่อสารถึงสิ่งลี้ลับ และสื่อถึงสิ่งที่เป็นศิริมงคล อำนาจ พิรุณสาร (2538 : 25) กล่าวว่า สังคมไทยเป็นสังคมผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมต่าง ๆ มากที่สุดสังคมหนึ่งจึงหนีไม่พ้น ที่จะรับเอาพิธีกรรมต่าง ๆ ของแต่ละคณะเข้ามาด้วย สาเหตุที่ใช้เหล้าในพิธีกรรมก็เพื่อเช่นสังเวลีง

ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้เกิดภาวะทางจิตใจแบบเนื้อสัมผัสคือเหล้ามีผลทำให้มีเมามา มีสภาพจิตสู่ภาวะลึกลับทางวิญญานที่สามารถติดต่อกับเทพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ และการดื่มสุราเป็นไปเพื่อความเป็นศิริมงคล งานพิธีที่ต้องการความผาสุกสวัสดิ์จึงต้องมีเหล้าเป็นส่วนประกอบ

คนอีสานยังมีวัฒนธรรมที่ชอบการสังสรรค์ เห็นได้จากการที่มีการแสดงมหรสพ สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะนิสัยของคนอีสานที่ชอบความสนุกสนาน กล่าวคือ หลังจากการทำงานหรือการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่คนอีสานมักจะมีวิธีผ่อนคลายร่างกายและจิตใจจากความเหน็ดเหนื่อยจากการต้องใช้แรงงาน ด้วยการพบปะสังสรรค์ซึ่งการพบปะสังสรรค์นั้นจะมีการดื่มเหล้า เพื่อเป็นการคลายความคับข้องใจและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลให้มีความแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับเทพินทร์ พัชชานุกรักษ์ (2541 : 23) กล่าวว่า เหล้าเป็นเครื่องพักผ่อนหย่อนใจ เป็นสื่อทางสังคม โดยมักเป็นส่วนหนึ่งของงานเลี้ยงสังสรรค์ เพราะการดื่มเหล้าร่วมกันหมายถึงการยอมรับเป็นสมาชิกในกลุ่มสังคมเดียวกัน และค่านิยมบางกลุ่มทั้งในเมืองและชนบท มีการบริโภคเหล้าเพื่อระงับความกดดัน ระบายความเครียดจากปัญหาชีวิตและการงาน

เหล้าเป็นเครื่องดื่มที่มีส่วนประกอบของแอลกอฮอล์ ทำให้เกิดความมีเมามา สอดคล้องกับไพฑูรย์ ดอกบัวแก้วและไชยยัง รุจนเวท (2548 : 83) ได้กล่าวว่า เหล้า หรือ สุรา หมายถึง เครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ (ชนิดเอทิล) เป็นส่วนประกอบที่สำคัญ การทำเหล้าอาศัยยีสต์ซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กชนิดหนึ่งซึ่งเปลี่ยนน้ำตาลให้เป็นแอลกอฮอล์ ดังนั้น อะไรที่มีน้ำตาลก็สามารถทำเหล้าได้ทั้งสิ้น เมื่อทำจากน้ำตาลของต้นตาลก็เรียกน้ำตาลเมา ทำจากน้ำตาลขององุ่นก็เรียกไวน์ เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้นมนุษย์ยังรู้จักใช้เชื้อรา (บางชนิด) เปลี่ยนเป็นแป้งให้เป็นน้ำตาลได้ เช่น ข้าว ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ข้าวสาลี ข้าวบาเลย์ ก็เอามาทำเหล้าได้ จึงมีการทำสาโท น้ำข้าว อูกระแช และเมื่อต้องการให้มีฤทธิ์แรงขึ้น ก็นำเอาไปกลั่น จากนั้นจะกินเลยหรือไปหมักไปบ่มอย่างไรก็ได้

ในขณะเดียวกันเทพินทร์ พัชชานุกรักษ์ (2541 : 2) ได้กล่าวว่า เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่สังคมได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

1. เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ถูกจัดให้มีสถานภาพเท่ากับน้ำ น้ำผลไม้และน้ำอัดลม เห็นได้จากการให้ชื่อว่าเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ คือ beverage หรือเครื่องดื่มประเภทหนึ่ง การให้ความหมายในลักษณะนี้ ทำให้เครื่องดื่มแอลกอฮอล์กลายเป็นสิ่งปกติทั่วไปที่สามารถดื่มพร้อมกับมื้ออาหารได้

2. เครื่องดื่มแอลกอฮอล์เป็นสัญลักษณ์ของการเลื่อนสถานภาพ กล่าวคือ เด็กเมื่อมีการเจริญเติบโตถึงช่วงหนึ่งก็จะมีเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ซึ่งเกิดจากความเชื่อว่า การกระทำนี้เป็นของผู้ใหญ่ เมื่อเขาดื่มได้ก็หมายความว่าตนเป็นผู้ใหญ่แล้ว หรือการใช้เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เพื่อ เลื่อนสถานภาพทางสังคมเศรษฐกิจ เช่น เหล้าขาวเป็นเหล้าของชนชั้นล่างที่มีระดับฐานะทาง เศรษฐกิจต่ำ เหล้าต่างประเทศเป็นเหล้าของชนชั้นสูงหรือชนชั้นกลางที่มีระดับฐานะทางเศรษฐกิจ ค่อนข้างดี ไวน์เป็นเครื่องดื่มของชนชั้นสูงและผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดี

3. เครื่องดื่มแอลกอฮอล์เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชาย ความเป็นอิสระในปัจจุบันมีการแบ่งประเภทของเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ โดยบริันดีเป็นเครื่องดื่มของเพศชาย เครื่องดื่ม แอลกอฮอล์ที่มีรสหวาน มีระดับแอลกอฮอล์ต่ำเป็นของเพศหญิง

4. เครื่องดื่มแอลกอฮอล์เป็นสัญลักษณ์ของความเท่าเทียมกันระหว่างเพศ ในกลุ่มเพศหญิงมีแนวโน้มของการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เพิ่มมากขึ้น

5. เครื่องดื่มแอลกอฮอล์เป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ทางสังคมและความสำเร็จทางธุรกิจ การงาน การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ร่วมกันแสดงถึงความเป็นสมาชิกในกลุ่มเดียวกัน หมายถึงระดับความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน

6. เครื่องดื่มแอลกอฮอล์กลายเป็นสิ่งบำรุงสุขภาพ เช่น ไวน์สามารถป้องกันเป็น โรคหัวใจได้ จึงสรุปได้ว่า สุรา หรือเหล้า คือเครื่องดื่มประเภทหนึ่ง เมื่อดื่มเข้าไปแล้วทำให้เกิดอาการมึนเมา ซึ่งเกิดจากปริมาณของแอลกอฮอล์ที่ผสมอยู่ในเครื่องดื่มนั้น ๆ เช่น เหล้า เบียร์ ซึ่งจะมีปริมาณของเอทิลแอลกอฮอล์แตกต่างกัน พร้อมใช้เป็นเครื่องดื่มในการสังสรรค์ในงานมงคลและอวมงคล รวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ในสังคมอีสาน

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า เหล้ามีบทบาทกับวิถีชีวิตของคนอีสานหลายอย่าง ทั้งงานมงคล อวมงคล และพิธีกรรมต่าง ๆ แม้กระทั่งใช้เป็นเครื่องมือในการเข้าสังคม ทำให้เห็นประโยชน์ของเหล้าในทางที่ไม่ใช่แค่เครื่องดื่มที่ทำให้เกิดความมึนเมาเพียงอย่างเดียว ดังนั้นจึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา เหล้า : บทบาทในชุมชนอีสาน โดยอาศัยกรอบแนวคิดทฤษฎีโครงสร้างบทบาทหน้าที่ทางด้านคติชนวิทยาของวิลเลียม บาสคอม (William Bascom) ได้จำแนกทฤษฎีว่าด้วยบทบาทหน้าที่ของคติชนไว้ 4 ประการ ดังนี้ 1) ให้ความเพลิดเพลิน 2) ยืนยันความสำคัญของพิธีกรรม 3) ให้การศึกษา 4) รักษาปทัสถานของสังคม ในการศึกษาวิเคราะห์ ซึ่งการใช้กรอบแนวคิดนี้จะแสดงให้เห็นถึงเหล้าในหลากหลายแง่มุม และจะสะท้อนคุณค่าของเหล้าต่อสังคมอีสานมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาบทบาทของเหล้าในชุมชนอีสาน

ระเบียบวิธีวิจัย

1. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่อง เหล้า : บทบาทในชุมชนอีสาน มีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

1.1 ขอบเขตด้านข้อมูล

ชุมชนตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งมีความหนาแน่นทางวัฒนธรรม ในทาง การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ มีการจัดงานเลี้ยงที่เป็นมงคลเกือบทุกประเภท เช่น งานแต่งงาน งานบวช งานขึ้นบ้านใหม่ งานนมัสการพระธาตุพนมจำลอง และงานประเพณีตาม ีตลีสองของคนอีสาน

1.2 กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูล

1.2.1 กลุ่มเป้าหมาย

บุคคลที่ตั้งถิ่นฐาน ชุมชนตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ชาวบ้านใน เขตชุมชนตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

1.2.2. ผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลบทบาทของเหล้า คือชาวบ้านในเขตชุมชนตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด แบ่งเป็นกลุ่มที่ประกอบพิธีกรรม กลุ่มที่จัดงานเลี้ยงทั้งงานมงคลและอวมงคล กลุ่มหน่วยงาน ภาครัฐและเอกชน และปราชญ์ชาวบ้าน

2. ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการวิจัย

เครื่องมือที่ผู้วิจัยได้นำมาใช้สำหรับดำเนินการวิจัย (methodology) ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) เป็นการพูดคุยสนทนาอย่างอิสระ ซึ่งผู้สัมภาษณ์ไม่ได้ตั้งคำถามหรือเตรียมเนื้อหาไว้ล่วงหน้า เพียงแต่กำหนดประเด็นของการสัมภาษณ์ไว้ ได้แก่ ประเด็นบทบาทของเหล้าในชุมชนอีสาน

2.2 การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. สืบค้นแหล่งข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการบทบาทของเหล้า โดยสืบค้นด้านเอกสาร ตำรา วิชาการทั่วไปที่เขียนถึงบทบาทของเหล้า

2. สืบค้นแหล่งข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นที่กลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง และดำเนินการเก็บ รวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์

2.3 ขั้นตอนดำเนินการเก็บข้อมูล

1. กำหนดวันเวลาที่จะทำการเก็บข้อมูล และติดต่อผู้นำชุมชนเพื่อขออนุญาตเก็บข้อมูลใน พื้นที่ชุมชน

2. ดำเนินการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลภาคสนามการสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูล ตามวันเวลาที่กำหนด โดยสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงประเด็น

2.4 การดำเนินการบันทึกข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการบันทึกข้อมูลโดยใช้วิธีการจดบันทึกข้อมูลที่ได้จากผู้ให้สัมภาษณ์ และเพื่อเสริมการบันทึกข้อมูลให้ได้ทุกรายละเอียด จึงใช้เครื่องอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์เข้ามาประกอบเป็นเครื่องช่วยเก็บข้อมูลเชิงลึกให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ศึกษาจากข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์ในบทบาทหน้าที่ทางด้านคติชนวิทยาของวิลเลียม บาสคอม (William Bascom) ที่ได้จำแนกทฤษฎีว่าด้วยบทบาทหน้าที่ของคติชนไว้ 4 ประการ ดังนี้ 1) ให้ความเพลิดเพลิน 2) ยืนยันความสำคัญของพิธีกรรม 3) ให้การศึกษา 4) รักษาปทัสถานของสังคม

ผลการวิจัย

1. บทบาทในการคลายความคับข้องใจ

ในชุมชนอีสานนั้นเหล่าได้เข้ามามีสถานภาพและบทบาททางสังคมวัฒนธรรมมาตั้งแต่สมัยโบราณ สังเกตได้จากการมีเหล่าเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบพิธีต่าง ๆ ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์และการนับถือผี ซึ่งมีมาก่อนที่พุทธศาสนาจะแพร่เข้ามาในสังคมไทย และสังคมอีสาน ดังนี้

1.1 เป็นเครื่องมือในการสังสรรค์ สร้างความสนุกสนาน

เหล่ามีความเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมอีสานมาช้านาน สังเกตได้จากการที่มีเหล่าไปเป็นส่วนเกี่ยวข้องในงานเฉลิมฉลอง เทศกาลต่าง ๆ ของคนอีสาน ซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้เมื่อมีการจัดงานขึ้น เพราะว่าเหล่าเป็นสัญลักษณ์ของการคลายความคับข้องใจ สอดคล้องกับ เทพินทร์ พิชานูรักษ์ (2541 : 23) กล่าวว่า เหล่าเป็นเครื่องพักผ่อนหย่อนใจ เป็นสื่อทางสังคมโดยมากเป็นส่วนหนึ่งของงานเลี้ยงสังสรรค์ ลดการตึงเครียดร่วมกันหมายถึงการยอมรับเป็นสมาชิกในกลุ่มสังคมเดียวกันและค่านิยมบางกลุ่มของคนทั้งในเมืองและชนบทมีการบริโภคเพื่อลดความกดดันและระบายความเครียดจากปัญหาชีวิตและการทำงาน แสดงให้เห็นว่าเหล่าเป็นสื่อกลางทางสังคมในการสังสรรค์ การจัดงาน กล่าวคือ เป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตและสังคมอีสาน

1.2 เป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์

ธรรมชาติของมนุษย์มีสัญชาตญาณของการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม คนอีสานก็เช่นกัน มีความสัมพันธ์และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยความสัมพันธ์นั้นจะเริ่มจากตัวเองเป็นศูนย์กลางกับกลุ่มที่ใกล้ชิดมากที่สุดคือครอบครัว และเครือญาติ นอกจากนี้แล้วยังมีความสัมพันธ์กับคนอื่นที่ไกลออกไปอีก เช่น เพื่อนพ้อง หรือคนที่ไม่เคยรู้จักมาก่อน ซึ่งเหล่ามีบทบาทเป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ของชาวอีสานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของชนอีสาน เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญชนอีสานจะใช้เหล่าแทนน้ำ

พระพุทธมนต์ เป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ของผู้เข้าร่วมพิธีกรรม สอดคล้องกับปรีชา พิณทอง (2534 : 209) ได้รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีต่าง ๆ ของชาวอีสานได้กล่าวถึงรายละเอียดของ “การพายเหล่า” ซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติในการตีเหล่าร่วมกันไว้ว่า คนโบราณก่อนจะแพง (ตัก) เหล้าแจกกัน จะเอามือสองข้างจับเหล่าสองแกวยกขึ้นสูง เสมอปากแล้วกล่าวคำอวยพร ดังมีตัวอย่าง

“ศรีศรีสิทธิการ จงสำราญสิ้นโลกพ้นจากโคกโสกราท้งวงศาพี่น้อง มานั่งห้องสอนลอน บัดนี้
ข้อยขอถวายพรตีพรงามดวงวิเศษลือเดชด้วยพรไท มีทั้งเหล่าให้ตีโหมมตั้งไว้แวนขอบ ผุ่งหมู่สาวพี่น้องหาบ
ออกมาแปนแลน นีวังฮามไชออกนั้งสะพรั่งพร้อมผุ่งหมู่ขุนกวาน ตามบุฮานแต่เค้า เหล้าสองแ่งนี้ชอบที่เฒ่า
แก่ทั้งหลายหวิดก็บ่หวิด ชอบที่เฒ่าแก่ทั้งหลายพายก็บ่พาย จึงหมายให้ข้อยพาย ข้อยจึงบายปานเงินปานคำ
เปลื้องฟาด น้ำเหล่าหยาดไหลตก น้ำเหล่าตกใส่ดิน ให้นางธรมอันอยู่ดินจงมาช่วยแก่เจ้าเยอ น้ำเหล่าตกใส่น้ำ
ให้พญาครุฑ พญานาคอันอยู่น้ำมา ช่วยชูข้อยจักพายไปเบื้องวันตก ให้เจ้าได้จกขุมเงินขุมคำท่วมคอก ข้อยจัก
พายไปเบื้องวันออก ให้เจ้าได้เงินล้านเงินปอกขาวดี ข้อยจักพายไปเบื้องหริศรีแลด่านด้าว ทุกประเทศท้าว
เทพา เทพยาด่าผุ่งยายยังอยู่คู่มุ่ไม่ไพรพนอม จอมเขาแลนิโคตรจงให้มาผายโผตปราณี จงให้เจ้าได้ทั้งดาบ
ดวงดีด้ามแก้วได้ทั้งเสื้อสนแล่มุกดา ได้ทั้งแก้วพิลาแดงปลอด แก้วป่นปลอดแดงเฮือง พิฑูร์ย่เหลืองน้ำเพ็งมีค่า
เก็งพันคำสัพพันนานาต่าง ๆ แต่นี้เมื่อหน้า.....”

(ปรีชา พิณทอง 2534: 209 - 210)

จากตัวอย่างคำอวยพรนั้นจะเห็นได้ว่าเหล่าได้เข้ามามีบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์ของคนอีสานมาเป็นเวลาช้านาน โดยจะใช้เหล่าเป็นสื่อกลางในการเชื่อมความสัมพันธ์ พร้อมกับเป็นสัญลักษณ์ของการอวยพรและการให้คำมั่นสัญญา ซึ่งมีรายละเอียดที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่าง ๆ ดังนี้

ก. สร้างความสัมพันธ์กับครอบครัวและเครือญาติ

คนอีสานให้ความสำคัญกับสถาบันครอบครัวเป็นอย่างมาก มีความเอื้ออาทรให้แกกัน การที่ได้ร่วมวงรับประทานอาหารพร้อมกันดื่มเหล้าด้วยกัน จะทำให้เกิดความสนิทสนมกันมากขึ้น เพราะเมื่อมีการตีเหล่าในวงเดียวกันแล้วมักจะกล้าพูด กล้าเปิดใจ และหลอมรวมเป็นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นมากขึ้น

ข. สร้างความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อน

เพื่อนในภาษาอีสาน เรียกว่า “เสี่ยว” เป็นสิ่งที่คนอีสานนั้นให้ความสำคัญเป็นรองจากสถาบันครอบครัว กล่าวคือ คนอีสานเป็นเพื่อนกันแล้ว ย่อมเปรียบเหมือนครอบครัวเดียวกัน สามารถขอหรือให้คำปรึกษา คอยช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งเหล่าเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อน เป็นเครื่องตีในวงสนทนาระหว่างเพื่อน เพื่อเพิ่มอรรถรสในการสนทนาให้เกิดความกล้าในเรื่องต่าง ๆ ที่แฝงฝังอยู่ภายในใจ เพื่อคลายความคับข้องใจ และเมื่อต่างคนต่างเป็นผู้รับฟังและผู้

พูดความในใจ ก็ย่อมเกิดความรักความสนิทสนมมากขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสม่ำเสมอในการร่วมวงสังสรรค์กันด้วย

การใช้เหล้าเพื่อเป็นเครื่องมือเพิ่มอรรถรสในวงสนทนานั้นได้ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติมาตั้งแต่บรรพบุรุษแล้ว ดังวรรณกรรมต่อไปนี้

“ตื่นขึ้นแต่ไก่ขัน ปลูกเรียกกันทุกเคหา
หุงข้าวกินสุรา พุดจาเล่นเสียงฮือฮือ”
(สุบินสำนวนเก่า: 117)

จากบทกลอนข้างต้นจะเห็นว่า การรับประทานอาหารนั้นจะต้องมีเหล้าเป็นเครื่องดื่มด้วย เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์กันโดยการใช้เหล้า เป็นเครื่องเพิ่มอรรถรสในการสนทนาเพื่อคลายความขบข้องใจในเรื่องต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความรักใคร่และเข้าใจกันมากยิ่งขึ้น จึงทำให้เหล้านั้นมีบทบาทกลายเป็นเครื่องมือในการเชื่อมความสัมพันธ์กับเพื่อนที่ขาดไม่ได้

ค. สร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นหรือการต้อนรับแขก

สังคมอีสานมีความเชื่อว่าเมื่อมีแขกบ้านแขกเมืองเข้ามาเยี่ยมเยียนที่บ้านนั้นต้องมีการต้อนรับเป็นอย่างดี เพื่อเป็นการสร้างความประทับใจให้กับผู้มาเยือน พร้อมกับเป็นการเริ่มความสัมพันธ์ที่ดีซึ่งกันและกันด้วย นอกจากอาหารที่ต้องมีการเตรียมต้อนรับแล้วยังต้องมีเหล้าที่ต้องใช้เป็นเครื่องดื่มให้กับแขกที่มาร่วมงาน จนทำให้เกิดคำว่า “เหล้ายา ปลาปิ้ง” ซึ่งเป็นสำนวนที่กล่าวถึงอาหารหรือการรับรองผู้มาเยือนเป็นอย่างดีในการจัดงาน หรือในพิธีกรรม (ผู้มาเยือนคือเทวดาที่กล่าวเชิญมาร่วมพิธี) ของชาวอีสาน สอดคล้องกับ อุษา กลมพันธ์ (255 7: 7) กล่าวว่า เหล้ามีความเกี่ยวข้องและมีความสำคัญในการเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในสังคม เมื่อมีงานหรือเทศกาลต่าง ๆ สิ่งที่ขาดเสียมิได้คือ “เหล้ายา ปลาปิ้ง” ซึ่งเป็นสำนวนไทยที่มีมาตั้งแต่โบราณ คนไทยถือว่าเป็นธรรมเนียมประเพณี เมื่อมีงานมงคลหรือช่วงเทศกาลก็จะมี การดื่มเหล้า และรับประทานอาหารกับแก้มต่าง ๆ หรือแม้แต่มีแขกบ้านแขกเมืองมาเยี่ยม เจ้าของบ้านก็จะนำเหล้า ยาปลาปิ้งมาเพื่อเป็นการรองรับแขก ดังวรรณกรรมต่อไปนี้

“เนื้อปล่าปลาฆ่าเหล้ากัน ตกแต่งครบครัน
ใส่ถาดปกปิดขอบกล ยกมาบัดดล
บ้างแบกบ้างทูนทุกคน รักษาเลี้ยงดูหม่ทนาย
รักขาลี้งคูดุหม่ทนาย ฆ่าถึงตาย
อมาตย์ดึกเหล้าเข้าหลาย เมมาถึงตาย
พุดจาปราศรัยไม่ตรี.”

(สุบินสำนวนเก่า : 26)

จากวรรณกรรมข้างต้นจะเห็นได้ว่าเมื่อมีแขกบ้านแขกเมืองมาเยี่ยมเยียนก็ต้องมีข้าว ปลาอาหารพร้อมกับเหล้ามาให้รับประทานเพื่อเป็นการต้อนรับ แล้วร่วมกินด้วยกันเพื่อพุดจาปราศรัย คลาย

ความคับข้องใจจนเกิดความสัมพันธ์เกิดขึ้น จึงทำให้เหล่าเป็นส่วนสำคัญที่เข้ามามีบทบาทในการเชื่อมความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นหรือการต้อนรับแขกไปโดยปริยาย

1.3 เป็นเครื่องมือในการผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อย

คนอีสานส่วนใหญ่จะยึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ซึ่งเป็นอาชีพที่ต้องใช้พลังกำลังของร่างกายและจิตใจ ทำให้เกิดความเหน็ดเหนื่อยหลังจากการทำงาน จึงต้องหาทางออกโดยการดื่มเหล้าเพื่อที่จะให้ร่างกายและจิตใจนั้นได้ผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยให้หายไป หลังจากที่ต้องใช้ร่างกายพร้อมกับจิตใจในการทำงานอย่างหนักมาตลอดทั้งวัน กล่าวคือ เมื่อคนอีสานเหน็ดเหนื่อยจากการทำงาน จะหาทางออกจากความเหน็ดเหนื่อยโดยการดื่มเหล้า เพราะเหล้านั้นจะออกฤทธิ์ทำให้ร่างกายเกิดความกระปรี้กระเป่าสดชื่นขึ้น สอดคล้องกับบอดุลย์ รัตนมันเกษม (2555 : 51) กล่าวว่า ส่วนประกอบสำคัญในโลกคือแอลกอฮอล์ที่ดื่มแล้วจะมีผลช่วยกระตุ้นประสาททำให้หลอดเลือดขยายตัว เลือดไหลเวียนแรงขึ้นดังนั้นเราจึงสามารถกระตุ้นให้คึกคัก ผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยเราจะกระตุ้นประสาทรับกลิ่นและรสทำให้หายใจแรงขึ้น และขับหลังน้ำย่อย ดังนั้นการดื่มเหล้าเล็กน้อยก่อนอาหารจึงช่วยให้เจริญอาหารและขับลม ทำให้อยากอาหารมากขึ้น ดื่มเล็กน้อยก่อนนอนช่วยให้นอนหลับ กลางวันดื่มเหล้าสักนิดจะทำให้กระชุ่มกระชวยมีเรี่ยวแรงในการทำงาน

จะเห็นได้ว่าเหล้านั้นได้เข้ามามีบทบาทในการคลายความคับข้องใจของคนอีสาน ในการเหน็ดเหนื่อยจากการทำงาน หรือเหน็ดเหนื่อยจากการทำกิจกรรมอื่น ๆ เพราะสรรพคุณของเหล้าในปริมาณที่เหมาะสมนั้น ส่งผลต่อระบบไหลเวียนโลหิตในร่างกายได้เป็นอย่างดี

2. บทบาทเป็นองค์ประกอบของพิธีกรรม

คุณค่าความสำคัญของพิธีกรรมชาวอีสาน เกิดจากการทำตามจารีตประเพณีสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยมีความเชื่อว่า หากทำแล้วจะได้รับการคุ้มครองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รมเย็นผาสุก หากไม่นับถือปฏิบัติตามจะเกิดสิ่งไม่ดีในชีวิต ในพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวอีสานนั้นเหล้าเข้ามามีบทบาทเป็นตัวแทนของความศักดิ์สิทธิ์ ความเป็นสิริมงคล และเป็นเครื่องเช่นไหว้ในการบวงสรวงบูชาครู เทพยดา เจ้าที่ ผีบรรพบุรุษ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่คอยปกป้องรักษาคุ้มครอง

วัตถุในพิธีกรรมในชุมชนอีสานมีความสำคัญที่ขาดมิได้แม้แต่อย่างเดียว ซึ่งเหล้าเป็นเป็นส่วนประกอบสำคัญอย่างหนึ่งในพิธีกรรม เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีเลี้ยงผีปู่ตา ดังนั้น เหล้าจึงกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญในพิธีกรรมไปโดยปริยาย จากการศึกษาพบว่าพิธีกรรมที่มีเหล้าเป็นองค์ประกอบมีดังนี้

2.1 บายศรีสู่ขวัญ

การบายศรีสู่ขวัญนั้นเป็นพิธีกรรมที่ชาวอีสานปฏิบัติต่อกันมาช้านาน เป็นพิธีที่มีความสัมพันธ์กับขวัญ หรือกำลังใจ เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเสียชีวิต โดยเชื่อว่าเมื่อมีการบายศรีสู่ขวัญ เป็นการเรียกกำลังใจหรือเสริมกำลังใจในชีวิต สอดคล้องกับฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2540 : 51) กล่าวว่า พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ เป็นพิธีกรรมเดียวเมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย ความสำเร็จในทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงสำคัญของชีวิต เมื่อแต่งงาน เมื่อเจ็บป่วย เมื่อหายจาก

เจ็บป่วย เมื่อมีแขกบ้านแขกเมืองเดินทางมาเยี่ยมเยือน สู้ขวัญผู้สูงอายุ นอกจากนี้ยังมีความเกี่ยวข้องกับสัตว์ สิ่งของที่มีคุณค่า คุณประโยชน์ต่อคน เช่น การสู้ขวัญวัวควาย ตัวหมอน การสู้ขวัญข้าว สู้ขวัญเกวียน บ้านเรือน เป็นต้น พิธีกรรมบายศรีสู้ขวัญเป็นพิธีกรรมโบราณของชนเผ่าไท ซึ่งปรากฏในทุกกลุ่ม ความสำคัญของพิธีกรรมนี้คือการที่มีสมาชิกชุมชนร่วมกันให้กำลังใจกันและกันเอง เป็นวิธีที่ชุมชนให้พลังสมาชิกทางจิตใจ ให้มีพลังสู้ความยากลำบากทั้งหลายไม่ได้สู้คนเดียวอย่างเด็ดเดี่ยวและทุกคนช่วยเหลือและเอาใจใส่อย่างเต็มที่

พิธีกรรมบายศรีสู้ขวัญนั้นจะมีเหล่าเป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรม กล่าวคือ จะมีการทำพิธีพายเหล่าโดยหมอสูด เพื่อที่จะทำให้เหล้านั้นเป็นน้ำที่บริสุทธิ์ มีความเป็นสิริมงคล สามารถปัดเป่าภัยอันตรายออกไปจากผู้เข้าร่วมพิธีกรรมบายศรีสู้ขวัญได้ สอดคล้องกับ จีระพงษ์ โปร่งจิตร์ (2550 : 27) กล่าวว่า หมอสูดพายเหล่า หรือกำมิดพาย โดยเริ่มสวดคำสู้ขวัญอยู่สักครู่หนึ่ง ครั้นสวดคำสู้ขวัญเสร็จแล้วก็กล่าวคำอวยพรเป็นภาษาบาลีว่า สัพพะพุทธานุภาเวนะ สัพพะธัมมานุภาเวนะ สัพพะสังฆานุภาเวนะ สวดจบหมอสูดจะทำพิธีพายเหล่า โดยหยิบเอาใบคุณ ใบยอ และใบพลูในพาวขวัญ จุ่มลงในน้ำเหล่าขาวที่เทลงในแก้ว พร้อมทั้งสวดคำพายเหล่าไปพร้อม ๆ ทั้งสลัดน้ำที่ติดใบไม้ใสมือ ใส่หัวของผู้เข้าพาวขวัญ เพื่อเป็นการขับไล่เสนียดจัญไร และสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายให้ออกไปจากผู้พาวขวัญ จบแล้วจึงใช้ด้ายผูกแขน

2.2 ยกครุหมอลำ

ชาวอีสานมีความเชื่อว่าถ้าจะกระทำการสิ่งใดนั้น ต้องนึกถึงครุบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทสรรพวิชา การยกครุหมอลำจึงมีพิธีกรรมยกครุ เพื่อเป็นการระลึกถึงพระคุณของครูก่อนที่จะทำการแสดงต่อสาธารณชน

การยกครุหมอลำมีเหล่าที่เป็นคายหรือคายอ้อที่ใช้ไหว้ครุ สอดคล้องกับ ปรียัติ นามสง่า (2553 : 163) ได้กล่าวว่า ก่อนการแสดงทุกครั้ง หมอลำจะทำการไหว้ครุเพื่อระลึกถึงผู้มีพระคุณทุกท่าน ครุบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาในแขนงต่าง ๆ และยังแสดงออกถึงความเป็นศิษย์มีครู และเป็นผู้มีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณอีกด้วย นอกจากนี้ยังกล่าวถึงผู้คนที่ต่าง ๆ เช่น เจ้าภาพผู้ว่าจ้าง บิดามารดาหรือแม่กระทั่งผู้ชมการแสดง ซึ่งจะมีการไหว้ครูก่อนการแสดงอยู่เสมอ สิ่งที่น่ามาไหว้ครุจะเรียกว่าใครหรือใครอ้อซึ่งหมอลำใช้ในการไหว้ครุ ได้แก่ 1. ผ้าขาว 2. เงิน 1 สลึง 3. ดอกไม้ 5 คู่ 4. เซียน 5 คู่ 5. ไข่ไก่ดิบ 1 ฟอง 6. เหล้าขาว 1 ขวด

จากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเหล้านั้นได้เข้ามามีบทบาทในพิธีกรรมยกครุหมอลำโดยเป็นส่วนประกอบของคายหรือคายอ้อ ทำให้เห็นถึงนัยสำคัญของเหล่าที่เป็นสัญลักษณ์ของความบันเทิง ความสุข และการผ่อนคลายความคับข้องใจ

2.3 เช่นไหว้ผีไร่ผิณา

สังคมชาวอีสานมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะการทำนา ทำให้เกิดความเชื่อผีไร่ผิณา ซึ่งเป็นผีที่คอยดูแลรักษาไร่นา พืชพันธุ์ ทำให้มีการเช่นไหว้ผีไร่ผิณาก่อนฤดูทำนา เพื่อบอกกล่าวทำให้ได้รับการคุ้มครอง มีความอุดมสมบูรณ์ และขอพรให้การทำนาสำเร็จลุล่วงได้ผลผลิตงอกงาม ในพิธีเช่นไหว้นี้

จะมีเครื่องเช่นต่าง ๆ ที่ต้องนำมาเช่นไหว่ หนึ่งในนั้นก็คือเหล่า โดยภูมิจิต เรื่องเดช (2546 : 159) กล่าวถึงเครื่องเช่นในพิธีกรรมเช่นไหว่ผีไร้ผีนาประกอบด้วย 1. ไก่ต้ม 2. ไช้ต้ม 3. ข้าวสุกสี่ข้าวต้มมัด 5. กล้วยสุก 1 หวี 6. น้ำมะพร้าวอ่อน 1 ลูก 7. หมากพลูบุหรี 8. กรวยดอกไม้ 5 กรวย 9. รูปเทียน 10. ต้นกล้วยต้นอ้อย 11. ไม้ไผ่เหลาเป็นรวงข้าว 4 ต้น 12. เหล้า 1 ขวด

จะเห็นว่าเหล่านั้นได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในพิธีเช่นไหว่ผีไร้ผีนา โดยที่เหล่านั้นได้เป็นหนึ่งในเครื่องเช่นไหว่ที่ขาดไม่ได้ เพราะเป็นวัตถุในพิธีเช่นสรวงผีบรรพบุรุษ ทำให้เห็นว่าเหล่าเป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์หรือผู้ที่ยังมีกิเลสที่ยังมีความมัวเมาในตัณหา

บทบาทของเหล่าที่เป็นองค์ประกอบของพิธีกรรม จากการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างพบว่ามีหลายพิธีกรรม ได้แก่ เลี้ยงผีปู่ตา บายศรีสู่ขวัญ ยกครูหมอลำ และเช่นไหว่ผีไร้ ผีนา ในช่วงต้นที่กล่าวมานั้นพบว่าเหล่านั้นมีบทบาทต่อพิธีกรรม โดยการเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องบวงสรวง เช่นไหว่ ใช้เป็นสิ่งที่สื่อถึงครูบาอาจารย์ ผู้มีพระคุณ ผีนางเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แสดงให้เห็นว่าเหล่านั้นไม่ได้เป็นแค่เครื่องตีที่ให้ความมีมาแต่อย่างเดียว แต่เหล้ามีนัยสำคัญอย่างอื่นแฝงฝังอยู่อีกด้วย กล่าวคือ เป็นเครื่องบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายและเป็นน้ำที่ใช้ทำเป็นน้ำมนต์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ เชื่อว่าปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย และเสริมความเป็นสิริมงคลให้แก่ชีวิต สอดคล้องกับอำนาจ พิรุณสาร (2538 : 22) กล่าวว่า ในภาคอีสาน มีพิธีช่อมหรือเสียงภายในการรักษาเครื่องส้องหรือของทนายมีเหล้ารวมอยู่ด้วย บางครั้งก็เช่นผีเรียกว่าการ “แต่งแก้” การเรียกขวัญสำหรับผู้ป่วยในบางแห่งก็ใช้เหล่า โดยพิธีกรรมเช่นในทางภาคอีสานจะกระทำต่อผีที่สามารถให้คุณและให้โทษแก่มนุษย์เท่านั้น และพิธีกรรมเกี่ยวกับเทศกาลต่าง ๆ เช่น พิธีเลี้ยงปู่ตา ผีประจำบ้าน ผีบรรพบุรุษ ซึ่งพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นมีสุราเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ขาดไม่ได้เห็นได้ว่าสุราจึงเป็นลักษณะที่คู่สังคมไทยมาตั้งแต่อดีตโดยเฉพาะบทบาททางด้านองค์ประกอบของพิธีกรรม จากคำกล่าวนี้เป็นการยืนยันว่าเหล่านั้นมีบทบาทต่อพิธีกรรมในชุมชนอีสานเป็นอย่างมาก ถ้าเกิดขาดเหล่าที่เป็นองค์ประกอบหลักในพิธีกรรมไปก็จะทำให้พิธีกรรมนั้นไม่สมบูรณ์

3. บทบาทในการใช้เป็นเครื่องมือบำรุงร่างกาย

คนอีสานนั้นมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย โดยเฉพาะในการคิดค้นยาพื้นบ้าน โดยใช้ความรู้สมัยใหม่ผสมผสานเข้ากับภูมิปัญญาชาวบ้านจนทำให้เกิดสรรพคุณทางยา

3.1 การใช้เหล้าเป็นยา

คนอีสานมีภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการแพทย์ ซึ่งมีหลากหลายในท้องถิ่น ซึ่งส่วนมากจะใช้สิ่งที่มีอยู่ในชีวิตประจำวันมาประยุกต์ให้มีสรรพคุณทางยา เช่น ขิงด้านการอักเสบ ไพลลดอาการปวด รวมถึงการใช้เหล้าในการรักษาทั้งภายในและภายนอกร่างกายด้วย นั่นคือ การใช้เหล้าในปริมาณที่เหมาะสมเป็นยารักษาการเจ็บป่วย หรือการใช้เหล้าผสมกับพืชสมุนไพรให้เกิดมีสรรพคุณทางยา สอดคล้องกับชญาณีศรี โพธิ์ทอง (2558 : 1) กล่าวว่า ยาต้องเหล้ามีมาตั้งแต่สมัยโบราณ เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านดั้งเดิมที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพชนไทย โดยการนำเอาสมุนไพรมาหั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ แล้วนำไปตากแดดหรืออบแห้งหลังจากนั้นให้นำตัวยาทิ้งหมักห่อด้วยผ้าขาว บางใส่ลงในขวดโหลแช่ทิ้งไว้ 30 ถึง 60 วันเป็นอย่างน้อย หน่วยย่อยที่จะ

นำมาใช้เป็นส่วนผสมนั้นมักจะใช้เป็นเหล้าโรงหรือเหล้าขาว ที่มีปริมาณความเข้มข้นของแอลกอฮอล์บริสุทธิ์ 28 ถึง 40 ดีกรี เพื่อสกัดเอาสารสำคัญในสมุนไพรออกมา แล้วนำไปใช้รักษาโรคหรือใช้บำรุงร่างกาย เช่น ในกลุ่มผู้ใช้แรงงานจะมีการบริโภคเพื่อบรรเทาอาการปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ และช่วยบำรุงกำลัง ขับปัสสาวะ หรือในกลุ่มสตรีหลังคลอดจะบริโภคเพื่อกระตุ้นการบีบตัวของมดลูกทำให้เลือดไหล หมุนเวียนสะดวกขึ้นโดยตัวยาจะเข้าไปช่วยเสริมสร้างประสิทธิภาพทำให้ร่างกายคืนสู่สภาพเดิมเร็วขึ้น เป็นต้น

นอกจากสรรพคุณที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว คนอีสานยังมีความเชื่อว่าเหล้ายาตอนนี้สามารถเพิ่มสมรรถนะทางเพศให้กับผู้ชาย ทำให้มีอารมณ์ทางเพศที่มากขึ้น สามารถปฏิบัติกิจกรรมทางเพศหรือมีเพศสัมพันธ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยาวนานยิ่งขึ้น

4. บทบาทเป็นปัทสถานทางสังคม

สังคมอีสานเป็นสังคมแบบครอบครัว ช่วยเหลือเผื่อแผ่ซึ่ง เช่น การเชื้อเชิญแขกหรือคนแปลกหน้าที่เข้ามาร่วมวงรับประทานอาหาร ซึ่งถือว่าเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของคนอีสานที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น และในวงอาหารนั้นมักจะมีเหล้าเป็นส่วนหนึ่ง เมื่อได้ดื่มเหล้าด้วยกันแล้ว จะมีความรู้สึกว่าเป็นกลุ่มเดียวกัน จึงทำให้ผู้จายนั้นได้วิเคราะห์บทบาทของเหล้าในการเป็นปัทสถานของสังคม ดังต่อไปนี้

4.1 เป็นเครื่องมือจัดระเบียบสังคม

สังคมอีสานมีความหลากหลายในมิติเชิงวัฒนธรรม ทำให้สังคมเห็นความสำคัญของค่านิยมหรือการยอมรับของคนในสังคมเป็นหลัก ภายใต้กรอบของความเชื่อที่คนในสังคมร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อเป็นแบบแผนในการรักษาสมดุลทางสังคม กล่าวคือ สังคมมีการใช้เหล้ามาเป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบทางสังคม เช่น ทำให้เกิดความรักความสามัคคี (การดื่มเหล้าสาบาน) เพราะเป็นกลุ่มที่มีวิถีคิด หรือสถานะทางความรู้สึกเดียวกัน เช่น ดีใจ เสียใจ ฯลฯ ทำให้การดื่มเหล้าเป็นเครื่องมือเชิงสัญลักษณ์ที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารกันได้ ซึ่งเมื่อสามารถสื่อสารกันเข้าใจ จะเกิดความสนิทสนม เกิดความรักความสามัคคีกันในระดับบุคคลและระดับสังคม สามารถเปลี่ยนสถานะความสัมพันธ์ในระดับที่แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เช่น จากความสัมพันธ์แบบเพื่อนกลายเป็นความสัมพันธ์แบบเพื่อนสนิทหรือ “เสี่ยว” เป็นต้น สอดคล้องกับเทพินทร์ พัชราบุรุษ (2541 : 4) กล่าวว่า เครื่องดื่มแอลกอฮอล์สามารถใช้เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม และความสำเร็จทางธุรกิจการงาน ความหมายของเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ในลักษณะที่ปรากฏให้เห็นชัดเจนในยุคปัจจุบันมากกว่ายุคก่อน คือการที่ได้ดื่มร่วมกัน จะมีนัยว่าเป็นสมาชิกในกลุ่มสังคมเดียวกันคืออยู่ในระดับเดียวกันมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน รวมถึงเป็นการแสดงความสัมพันธ์ที่จริงใจต่อกัน

4.2 การอ้างรักษาประเพณีและพิธีกรรม

เหล้าเป็นวัตถุที่ใช้ในพิธีกรรมเกี่ยวกับภูตผีวิญญาณ การบวงสรวงเช่นไหว้ต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ กล่าวคือ เหล้ามีบทบาทต่อการรักษาประเพณีที่สืบทอดกันมาจากโบราณ โดยใช้เป็นเครื่องภายในการประกอบพิธี สอดคล้องกับอำนาจ พิรุณสาร (2538 : 21- 26) กล่าวว่า การดื่มสุราในพิธีกรรมเป็นพฤติกรรมที่ปรากฏขึ้นในเกือบทุกวัฒนธรรมและทุกสังคมเช่น สังคมจีน สุราเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้เวลาไหว้เจ้า ในสังคม

อินเดียสุราถือเป็นเครื่องสังเวทเวทดา ในทางคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก มีการดื่มเหล้าองุ่นระหว่างพิธีมิชซา เป็นต้น และในสังคมไทยซึ่งถือว่าเป็นสังคมผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมต่าง ๆ มากที่สุดสังคมหนึ่งจึงหนีไม่พ้นที่จะรับเอาพิธีกรรมต่าง ๆ ของแต่ละวัฒนธรรมมาด้วย

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง “เหล้า : บทบาทในชุมชนอีสาน” ซึ่งสามารถสรุปผลได้ดังต่อไปนี้

1. บทบาทของเหล้าในชุมชนอีสาน สามารถแบ่งออกได้ 4 ประการ ดังนี้

1.1 บทบาทในการคลายความคับข้องใจ ซึ่งแบ่งออกได้ 3 บทบาท ดังต่อไปนี้

1) เป็นเครื่องมือในการสังสรรค์ สร้างความสนุกสนาน เหล้ามันได้มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมอีสานอย่างช้านาน สังเกตได้จากการที่มีเหล้าไปเป็นส่วนเกี่ยวข้องในงานเฉลิมฉลอง เทศกาลต่าง ๆ ของคนอีสาน

2) เป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ ซึ่งเหล้ามีบทบาทการเป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ โดยจะใช้เหล้าเป็นสื่อกลางในการเชื่อมความสัมพันธ์ พร้อมกับเป็นสัญลักษณ์ของการอวยพรและการให้คำมั่นสัญญา

3) เป็นเครื่องมือในการผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อย เหล้ามันได้เข้ามามีบทบาทในการคลายความคับข้องใจของคนอีสาน ในการเหน็ดเหนื่อยจากการทำงาน หรือเหน็ดเหนื่อยจากการทำกิจกรรมอื่น ๆ เพราะสรรพคุณของเหล้ามันได้ส่งผลต่อระบบไหลเวียนโลหิตในร่างกาย

1.2 บทบาทเป็นองค์ประกอบของพิธีกรรม พิธีกรรมในชุมชนอีสานนั้นมีหลากหลายพิธีกรรมที่ใช้เหล้าเป็นส่วนประกอบ ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นสิ่งที่โดดเด่นในพิธีกรรมนั้น ๆ แต่เหล้าก็เป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ เพราะพิธีกรรมนั้นขาดองค์ประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งไม่ได้ ดังนั้น เหล้าจึงกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญในพิธีกรรมไปโดยปริยาย

1.3 บทบาทในการใช้เป็นเครื่องมือบำรุงร่างกาย การใช้เหล้าเป็นยา ในชุมชนอีสานโดยการใช้เป็นยา ซึ่งมีสรรพคุณมากมาย เช่น เพิ่มความกระชุ่มกระชวยให้กับร่างกาย ลดความเหนื่อย (เหล้ายาดอง) ล้าของร่างกาย ช่วยให้ระบบไหลเวียนเลือดทำงานได้ดีขึ้น ซึ่งการใช้เหล้าให้เป็นยานั้นสื่อถึงว่ามีภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านและการใช้เหล้าอย่างสร้างสรรค์

1.4 บทบาทเป็นปทัสถานทางสังคม มีบทบาทดังต่อไปนี้

เป็นเครื่องมือจัดระเบียบสังคม การดื่มเหล้าเป็นเครื่องมือทางภาษาเชิงสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารกันได้ เช่น จากความสัมพันธ์แบบเพื่อนกลายเป็นความสัมพันธ์แบบเพื่อนสนิทหรือ “เสี่ยว” และเป็นการดำรงรักษาประเพณีและพิธีกรรม เพราะเหล้าเป็นวัตถุที่ใช้ในพิธีกรรมเกี่ยวกับภูตผี วิญญาณ การบวงสรวงเซ่นไหว้ต่าง ๆ

อภิปรายผลการวิจัย

เหล้ามีอิทธิพลต่อสังคมอีสานมาก เนื่องจากการปฏิบัติที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ จนกลมกลืนเข้ากับพิธีกรรม ประเพณีและความเชื่อในสังคมอีสานจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ จนเกิดการหล่อหลอมให้กลายเป็นเครื่องมือทางสังคม ซึ่งผู้วิจัยจะได้อภิปรายในประเด็นต่อไปนี้

1. บทบาทของเหล้ากับการต่อรอง

สังคมในยุคปัจจุบันนี้เกิดการแข่งขันขึ้นอย่างมากมาย จึงทำให้มีการแย่งชิงตำแหน่งหน้าที่การงาน กันเกิดขึ้นเพื่อที่จะแย่งชิงกันให้ก้าวขึ้นไปประสบความสำเร็จในชีวิต จึงทำให้เกิดการต่อรองขึ้น ซึ่งเหล้านั้นได้เข้ามา มีบทบาทในการต่อรองในทางการดำเนินธุรกิจระหว่างทั้งสองฝ่ายให้ประสบผลสำเร็จ สอดคล้องกับ เทพินทร์ พัทธนาธิกุล (2541 : 13) กล่าวว่า เครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ถูกใช้เป็นวิธีในการดำเนินธุรกิจ เช่น การเจรจาต่อรองพิจารณาทางธุรกิจอย่างไม่เป็นทางการด้วย นอกจากนี้ในตัวของคุณเองการดื่มถูกให้ความหมาย โดยนัยว่าต้องมีพวกผู้ร่วมดื่มเป็น จะเห็นได้ว่าเหล้านั้นได้เข้ามา มีบทบาทในการต่อรองการดำเนินธุรกิจโดยการ เป็นสื่อกลางในการเจรจา และบอกความหมายเป็นนัยว่าได้เข้ามาเป็นกลุ่มเดียวกันหรือเป็นพวกพวกกันแล้ว

2. บทบาทในการบอกฐานะทางสังคม

เหล้ามีบทบาทในการบอกฐานะทางสังคม กล่าวคือ บุคคลที่มีรายได้สูงจะมีต้นทุนในการซื้อและดื่ม เหล้าที่มีราคาแพง ส่วนบุคคลที่มีรายได้น้อยก็จะดื่มเหล้าที่ราคาน้อยลงตามลำดับ นอกจากนี้การดื่มเหล้า สามารถเป็นเครื่องมือในการวัดความเปลี่ยนแปลงช่วงอายุของมนุษย์ได้ เช่น วัยรุ่นต้องการแสดงตนว่าเป็น ผู้ใหญ่ จึงการเริ่มดื่มเหล้าเพื่อต้องการบอกกับสังคมว่าตนไม่ใช่เด็ก เพราะการดื่มเหล้าส่วนจะเป็นสังคมผู้ ที่บรรลุนิติภาวะแล้ว ขณะเดียวกันการดื่มเหล้ายังสามารถทำให้หน้าที่งานดีขึ้น เช่น การร่วมวงดื่มเหล้ากับ ผู้บังคับบัญชา ขณะที่ร่วมดื่มถ้าพูดจาถูกใจผู้บังคับบัญชาจะทำให้ผู้บังคับบัญชากล้าพูดหรือเสนอเรื่องที่ไม่ กล้าเสนอในเวลาปกติ โดยส่วนใหญ่ผู้บังคับบัญชาจะเห็นด้วยกับข้อเสนอ นั้น ๆ และตอบตกลงที่จะดำเนินการ ตามข้อเสนอในเวลาทำการ โดยมีคำกล่าวที่ว่า “ข้อตกลงในวงเหล้า” หลังจากนั้นผู้บังคับบัญชาคนดังกล่าว จะได้รับผลประโยชน์ในการเสนองานดังกล่าว และทำให้หน้าที่การงานดีขึ้นในเวลาต่อมา

ข้อเสนอแนะ

ควรศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของเหล้าที่มีสังคมไทยและต่างชาติ

เอกสารอ้างอิง

- จิรพงษ์ โปร่งจิตร์.(2550). *วิถีชีวิตทางเครื่องหมอลำหมู่ คณะรัตนศิลป์อินตาไทยราษฎร์ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น*. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษาเพื่อการพัฒนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา. (2539). *ทิศทางวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพมหานคร.
- ชญาณิศร์ โพธิ์ทอง. (2558). *มาตรการทางกฎหมายในการควบคุมการผลิตและการจำหน่ายยาแดงเหล่า*. หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษม
- เทพินทร์ พัทธานุกรักษ์. (2541). *พฤติกรรมกรรมการบริโภคสุรา ทบทวนองค์ความรู้ สถานการณ์และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิชาการแพทย์
- ปรียดี นามสง่า. (2553). *ชีวิตผลงาน บทบาทต่อสังคม และอัตลักษณ์ ของหมอลำลำอาง เชียงคำ บ้านขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม*. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ปรีชา พิณทอง. (2534). *ประเพณีโบราณไทยอีสาน*. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซ็ท.
- ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว และ ไชยยง รุจนเวท. (2548). *เหล้าล้านนา การต่อสู้ของเครือข่ายเหล้าพื้นบ้านของประเทศไทย*. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง
- ภูมิจิต เรืองเดช. (2546). *ความเชื่อและการนับถือผีในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมร*. วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันราชภัฏสุรินทร์.
- อนันตศักดิ์ พลแก้วเกษ. (2559). *ถอดรหัสความเป็นอีสานผ่านสัญญาณในห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัลพลาซ่าขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น*. *วารสารวิถีสังคมมนุษย์*. 4 (1), 139
- อดุลย์ รัตนมันเกษม. (2555). *อาหารจีนบำรุงสุขภาพ สำหรับบุคคลทั่วไป*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ แสงดาว.
- อุษา กลมพันธ์. (2556). *เหล้ายาเพื่อสุขภาพของคนในกลุ่มชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติก*. สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิภาค (สาธารณสุขชุมชน) คณะกรรมการบัณฑิตศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.
- อำนาจ พิรุณสาร. (2538). *การดื่มและการให้คุณค่าของเหล้าของเยาวชนชายในกรุงเทพมหานครศึกษาเฉพาะกรณีผู้ขับขีมอเตอร์ไซด์รับจ้าง*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล.